

Morir a Canàries 1936-1941

Catalans sota la repressió franquista

Les víctimes catalanes durant la Guerra Civil i el primer franquisme

Sergio Millares Cantero

PRESENTACIÓ

No resulta senzill abordar l'estudi d'un grup humà concret en el context de la guerra civil espanyola i el primer franquisme i en un lloc tan fragmentat com l'arxipèlag canari. Les dades, necessàriament, són esparses i en cap moment podem pretendre abastar la totalitat de l'objecte d'estudi. Tot amb tot, sí que estem en condicions d'avançar algunes hipòtesis i establir alguns fets que podem considerar representatius en l'àmbit cronològic de la guerra civil i els primers anys de postguerra.

Es tractava d'estudiar a tots aquells habitants naturals d'un territori –Catalunya– que, per les raons que veurem, anaren a parar a les Illes Canàries i sobre els quals s'exercí una considerable repressió franquista en forma de detencions, tortures, prolongats empresonaments i execucions sumàries.

-En primer lloc hem detectat un nombre important de persones procedents de Catalunya que resideixen a les Illes, especialment a les dues centrals: Gran

Canària i Tenerife, on estableixen una sèrie de vincles polítics amb diversos partits i sindicats d'esquerres.

-En segon lloc, hem trobat un grup molt significatiu de catalans capturats a les colònies africanes per la seva oposició al cop militar, traslladats a Canàries per a ser encausats per la via militar. Una bona part d'ells, lògicament, són militars.

-En tercer lloc, hi ha un grup, que ens sembla que ha de ser prou nombrós, format per presos catalans traslladats a presons canàries en dates posteriors a l'ocupació de Catalunya per part de les tropes franquistes i, també, grups de presos catalans intengrants de batallons de treball per realitzar determinades obres públiques a les Illes.

CRISI ECONÒMICA I IMMIGRACIÓ

És indubtable que la situació econòmica durant la dècada dels anys 30 dista de ser favorable a l'arxipèlag. La contractació dels intercanvis comercials a nivell internacional, fruit de la crisi del 29, afecta de manera important a les Illes, fonamentalment perquè la seva fràgil economia depèn en gran mesura de les exportacions de tres productes agraris –el plàtan, el tomàquet i la papa– vers els mercats europeus, especialment a la Península, Gran Bretanya i França. La caiguda de la demanda europea juga en contra dels interessos illencs i repercuteix negativament en els segments socials que, directament o indirecta, estan vinculats a l'economia de l'exportació, com els petits i mitjans colliters i els obrers agrícoles. Alhora, altres sectors econòmics viuen també moments de penúria. Els ports canaris i els sectors que s'hi vinculen, com el dels exportadors, comerciants i obrers portuaris, sofreixen també els efectes de la crisi. Així doncs, la dècada dels trenta a Canàries és una època en la qual els salaris sofreixen retalls considerables i l'atur obrer, especialment l'agrícola, creix de manera considerable.

Les torres de vigilància es troben en cada extrem de la quadrícula, i eren vigilades dia i nit per sentillenes armats. Aquest és el vessant est, que dóna a l'antiga platja de pescadors de Gando. A la foto es percep el doble mur amb fossat. Mirar aquest mar suposava l'execució.

En aquest context és que es produeix a les illes un augment molt considerable de l'afiliació obrera als sindicats més representatius, especialment a la Federación Obrera de Las Palmas, organització unitària dels treballadors, a la UGT i CNT a Tenerife i a la Federación de Trabajadores de La Palma. Paral·lelament, la conflictivitat obrera comença a emergir de manera destacada. A totes les illes s'aprecia un augment considerable en el número de vagues durant el període republicà. Així, per exemple, cal destacar les dades de l'illa de Tenerife entre 1930 i 1936, en què es produeixen 148 vagues obreres, una xifra considerable si la comparem amb períodes anteriors o amb l'illa de Gran Canària, que registra en el mateix període la xifra de 80 vagues (Cabrera Acosta, 1991, p. 623; Suárez Bosa, 1990, p. 151).

Paradoxalment, la contracció econòmica dels anys trenta no influeix en un descens de la població. Ans al contrari, les dades demogràfiques a l'arxipèlag demostren un increment significatiu tant en el creixement vegetatiu com en els saldos migratoris. Entre 1930 i 1940, malgrat els efectes de la crisi del 29 i la guerra civil a partir de 1936, Canàries passa de 555.128 a tenir 680.294 habitants, amb un increment absolut de 125.166 efectius més en una dècada. Demogràficament, les Canàries estan immerses en una etapa de creixement notable degut, fonamentalment, a uns alts índexs de natalitat i una mortalitat molt baixa (ambdós índexs són sensiblement diferents a les mitjanes de l'Estat en aquesta mateixa època: major natalitat i menor mortalitat). L'explicació d'aquest fenomen ha de buscar-se en la gran joventut de la població canària, tret que històricament ha singularitzat les illes respecte la resta del territori espanyol. Així mateix, es registra un saldo migratori favorable a l'arxipèlag, característica que trenca el tradicional flux canari a Amèrica. Aquest fet té una explicació: la crisi econòmica mundial provoca el tancament dels tradicionals punts d'emigració de la població canària, i això fa que es produeixi el fenomen contrari, la tornada dels emigrants canaris a la seva terra (Burriel de Orueta, 1981, p. 27-48).

Presos al Camp de Concentració de Gando, 1.941.

Hi ha també un altre fenomen que convé singularitzar. Canàries atrau històricament població peninsular, sobretot les seves dues ciutats principals, Las Palmas de Gran Canària i Santa Cruz de Tenerife, que es beneficiaren d'un increment espectacular de la seva població. L'arxipèlag és, doncs, un lloc de referència per a la població de l'estat espanyol. Aquest fenomen s'aguditzava després de la 1a Guerra Mundial, en la dècada dels vint i els trenta, com a conseqüència de l'augment de les relacions econòmiques amb la Península, en detriment dels tradicionals vincles amb les grans potències econòmiques europees, en crisi després de la guerra. En el **Quadre 1** observem la totalitat dels immigrants peninsulars desplaçats a les Canàries presents el 1940. Si bé el seu nombre no és molt significatiu respecte al total de la població canària (només un 2,61%), sí que és important destacar que els percentatges augmenten quan es tracta d'analitzar les dades de les dues principals capitals de l'arxipèlag: un 6,87% de la població de les dues ciutats provenen de la immigració espanyola. Cal dir també que la població immigrant prefereix el medi urbà al rural (el 87% d'ells).

Quadre 1. Total immigrants peninsulars a Canàries

	Províncies		Capitals	
	Las Palmas	SC Tenerife	Las Palmas	SC Tenerife
Núm.	8914	8598	6516	7015
% sobre pobl.	2,81	2,42	5,59	8,72
Total núm.	15512		3531	
Total %	2,61		6,87	

Font: Cens de 1940. Elaboració pròpia.

Els **quadres 2 i 3** ens informen, específicament, dels catalans immigrants a Canàries en aquest període. Les xifres no són especialment rellevants: 957 arribaren a les illes, en la seva majoria a les dues capitals (699, un 73%). Lògicament, la principal de província de procedència és Barcelona de manera abassegadora (un 63%), seguida de Girona (un 14,9%), Tarragona (un 11,9%) i per últim Lleida (9,5%). Crida l'atenció el fet que els catalans, malgrat que en un percentatge major vagi a la província occidental (un 53,3%), a l'hora d'analitzar les capitals provincials un nombre superior prefereix la capital de la província oriental, Las Palmas de Gran Canària (un 37,4%), la qual cosa ens permet destacar un tret diferencial present en l'arxipèlag canari. Mentre que la província de Santa Cruz de Tenerife conserva molt més les seves estructures agràries i són els municipis no capitalins els que atrauen un des-

tacable nombre de població immigrada, a la província de Las Palmas el grau de desarticulació agrària és notable i el procés de concentració urbana al voltant de la capital molt major que a l'altra illa. En conseqüència, els immigrants prefereixen acudir a una ciutat en plena expansió portuària i comercial com és el cas de Las Palmas de Gran Canària.

Quadre 2. Població immigrant catalana a Canàries el 1940

	Províncies		Capitals	
	Las Palmas	SC Tenerife	Las Palmas	SC Tenerife
Barcelona	272	337	231	235
Girona	75	68	48	33
Lleida	50	41	41	24
Tarragona	50	64	40	47
Total	447	510	360	339
Totals	957		699	

Font: Cens de 1940. Elaboració pròpia.

Quadre 3. Catalans a les Canàries

	Canàries (dues prov.)	Canàries (dues capit.)
% catalans sobre immigrants totals	5,47	5,16
% catalans sobre població total	0,14	0,35

Font: Cens de 1940. Elaboració pròpia.

Malgrat l'escàs nombre de catalans arribats a l'arxipèlag, com hem vist anteriorment, no podem menysprear la importància qualitativa d'aquesta immigració, per tal com aporta una mà d'obra qualificada enfront una població canària amb uns elevats índexs d'analfabetisme i una ben escassa preparació professional. A tall d'exemple, podem dir que mentre que a l'estat espanyol el 1930 l'analfabetisme és del 25,9%, Canàries pràcticament dobla aquest percentatge (amb un 49,8%), xifres prou eloqüents com per explicar la importància d'aquesta immigració. Quant a les professions dominants convindria destacar la diferència entre la població immigrant peninsular a Canàries segons la seva procedència de les zones costaneres o de l'interior: mentre que a les zones de l'interior de la Meseta castellana aporten a les illes funcionaris, militars, docents, clergues i sanitaris, Catalunya facilita comerciants, industrials, mariners, pescadors, artesans i jornalers (Díaz Hernández, 1990, p. 74-85).

LA REPRESSIÓ SOBRE ELS CATALANS A GRAN CANÀRIA

És sabut que Canàries fou un dels epicentres del cop militar del 18 de juliol de 1936. El Comandant Militar de les Illes, el general Franco, protagonitza la sedició contra el règim democràtic republicà i emprèn des de Las Palmas viatge cap al nord d'Àfrica per posar-se al capdavant de l'exèrcit colonial. Però la conversió del cop d'estat en una prolongada guerra civil fa variar els planteigs inicials, la qual cosa suposa un entestament especial a deixar la rereguarda pacificada per emprendre les accions al territori peninsular. D'aquí que s'estableixi a l'arxipèlag una extensa estructura repressiva sobre tots aquells que poguessin, d'una manera o altra, convertir-se en un perill per a les noves autoritats militars. Començava, així, el desmembrament de les institucions republicanes, la dissolució dels partits del Front Popular i dels sindicats i l'empresonament de milers i milers d'afiliats i simpatitzants amb la causa de la República. I això malgrat d'alguns intents de resistència infructuosos davant la força abassegadora dels rebels.

Durant els primers dies del cop hi ha alguns enfrontaments armats entre sindicalistes i destacaments de l'exèrcit en la mateixa ciutat de Las Palmas. En el llibre

José i Juan caminant prop de la filferrada d'entrada al recinte. Amb més de 85 anys retornaven per primera vegada al Camp de Concentració.

d'entrades i sortides de l'Hospital Civil de San Martín consten 14 ingressos per ferides de bala, entre els quals trobem el primer català del qual hem tingut constància. Es tracta de **Joan Llorach Carcassona**, natural de Santa Coloma de Queralt (Conca de Barberà), de 34 anys, de professió venedor i domiciliat a la mateixa ciutat. Ingressa a l'Hospital el 30 de juliol d'una ferida per arma de foc com orifici d'entrada pel fetge i sortida per la zona del glutis esquerre, a conseqüència del qual mor el mateix dia.

Un dels episodis de resistència més destacables succeí al govern civil de Las Palmas, on un grup format per forces de la guàrdia civil, guàrdia d'assalt i dirigents republicans, encapçalats pel titular de la institució, el governador Antoni Boix Roig, natural de València, roman fidel al govern fins el 19 de juliol. En un primer moment se'ls garanteix la seva vida i queden en llibertat, però poc temps després la major part d'ells, 40 persones, és processada en el consell de guerra 130/36, celebrat el 22 de febrer de 1938. Es dicten dues condemnes a mort, tot i que més endavant seran commutades per penes de 30 anys de presó; a 16 se'ls absoldrà i la resta és condemnada a diverses

penes de reclusió. En aquest judici trobem tres catalans:

El primer és **Mariano Jiménez Falero**, natural de Tarragona (el Tarragonès) i de 35 anys, afincat a Las Palmas de Gran Canària. Era professor i secretari del governador civil. Malgrat que a la fitxa consta com a "extremista", no se li coneixia cap afiliació política. Fou detingut el 10 d'octubre de 1936 i alliberat el 24 de març de 1938, després de ser absolt en el consell de guerra esmentat.

El segon és **Josep Palou Pubill**, natural de Girona (el Gironès), de 37 anys i casat. És un mestre de l'escola nacional en el poble grancanari d'Arucas, i secretari general de les Joventuts Socialistes. Detingut el 19 de juliol de 1936, és traslladat a Tenerife el 25 de juny de 1937 i condemnat en el consell de guerra a 13 anys de reclusió.

El darrer acusat català és **Antoni Viader Ferrerós**, natural d'Anglès (La Selva), casat i de 43 anys. De professió tinent de l'exèrcit, tot i que llavors ja retirat. Fou detingut el 7 de novembre de 1936, enviat als calabossos de l'Hospital el 9 de desembre de 1936 per problemes estomacals. Allí fou operat en dues ocasions i en sortí curat gairebé un any després, el novembre de 1938, tot i que abans ja havia estat absolt en el consell de guerra i fou alliberat finalment el 24 de març de 1938.

Un altre dels focus de resistència fou el poble grancanari de Moya, situat a l'interior de l'illa. Entre el 18 i el 21 de juliol de 1936 un grup de militants del Front Popular i sindicalistes declaren la vaga general i constitueixen un comitè que incauta armes, vehicles i aparells de ràdio. També volaren un dels ponts que comunicava el poble, tot i que no oferiren resistència davant les forces militars que ocuparen la localitat quatre dies més tard. Com a conseqüència d'aquests esdeveniments s'inicia el procés en forma de consell de guerra de Moya 373/36 i es processa a 36 habitants del municipi, entre els quals 2 són condemnats a mort, 24 a cadena perpètua, un a 12 anys i 9 absolts. Finalment l'únic afusellat fou Luzgérico Martín Valverde, mestre nacional natural de Zamora.

L'efecte destructor de la sorra, que envaeix, com llavors, el camp, destrueix parets, camins i mobiliari. Aquesta és la zona oest del Camp.

En el sumari apareix un català, **Estanislau Jo Mussoms**, farmacèutic a Moya, natural de Terrassa (Vallès Occidental), de 56 anys i casat. És detingut el 10 d'agost de 1936, traslladat des del Camp de Concentració de Gando als calabossos de l'Hospital San Martín el 27 de març de 1937 per febre tifoide. La seva causa va ser sobreesida perquè morirà el 6 d'abril d'aquell mateix any.

El desembre de 1936 es produirà un fet que tindrà conseqüències molt greus per a l'illa. Un grup de militars i militants de les Juventudes Socialistas Unificadas intenta assaltar la caserna de La Isleta, molt pròxima al Camp de Concentració del mateix nom, amb la intenció d'apoderar-se de fusells i pistoles dipositades a l'armaria del regiment d'infanteria. Aquest intent es veurà frustrat per l'avís dels guardes que no estaven a la conspiració. Més tard, l'acusació dirà que intentaven apoderar-se de la caserna, alliberar els prop de dos mil presos del Camp de Concentració de La Isleta i sublevar-se a favor del govern republicà. La repressió serà molt dura, es detindrà a més de 100 persones, entre els quals alguns moriran a la comissaria com a conseqüència de les brutals pallisses i altres seran processats en consell de guerra, en la causa 625/36. Es tractarà de 61 persones, 24 militars i 37 civils, dels quals fins a 10 seran condemnats a mort i executats, 33 a diverses penes de presó i 18 absolts. Un dels encausats és el gironí **Eusebi Boi Berges** (el Gironès), de 26 anys. Alferes provisional, serà detingut el 24 de gener de 1937, jutjat el febrer i condemnat a 12 anys de reclusió.

Les desaparicions dels detinguts és una pràctica molt comuna a l'arxipèlag. La maquinària repressiva actuarà sobre molts militants d'esquerres que no han pogut ser processats en els consells de guerra. Ignorem el nombre total de les desaparicions, tot i que sí que coneixem l'abast que tingué en algunes localitats, com ara en els pobles grancanaris d'Agate, Gáldar i Arucas, on desaparegueren entre els mesos de febrer i abril de 1937 al voltant de 80 persones, en la seva majoria camperols afiliats als sindicats obrers. Molts foren llançats a una profunda sima volcànica de prop de 100 metres de profunditat anomenada Sima de Jinámar; altres llançats al mar o enterrats en pous d'aigua. No se sap l'abast que tingué en altres localitats, com en illes com Tenerife o La Palma o a la pròpia ciutat de Las Palmas, però és clar que es tractarà d'un nombre important que ens ajuda a entendre la vasta operació quirúrgica dels sublevats sobre uns ciutadans que, malgrat no haver comès cap delictes des de l'òptica dels propis rebels, sí que seran considerats perillosos pels seus antecedents polítics. En aquesta categoria de les desaparicions tenim els casos de dos catalans més.

El primer es **Lluís Berges Sequelló**, natural de Lleida (el Segrià), solter de 39 anys, mecànic metal·lúrgic i amb residència a la zona del Moll Gran de Las Palmas de Gran Canària. Segons un informe de la mateixa Falange (amb data de 25/11/1941), es tracta d'un detingut governatiu el 1 d'octubre de 1936 i desaparegut la mateixa data.

El segon és **Frederic Carles Rufino Mort** (natural de Barcelona, el Barcelonès), casat i de 37 anys, de professió comerciant i amb residència també a Las Palmas de Gran Canària. Fou detingut el 13 de gener de 1937 i desapareix el mateix dia, segons es constata en diverses inscripcions (Registre Civil de 1948 i de 1949).

Com ja hem anat veient, hi ha un nombrós grup de catalans residents a la ciutat de Las Palmas de Gran Canària sobre els quals cau la maquinària repressiva dels sublevats des del mateix moment del cop militar. També es troben els casos següents detallats:

Lluís Alarcón Becomo, natural de Tarragona (el Tarragonès), alferes del cos d'enginyers. Sabem que vivia al cèntric carrer León y Castillo, número 284. Fou detingut el setembre, per negligència en el servei i condemnat a dos anys. Fou alliberat el setembre de 1938.

Antoni Llinars Bellvehí, natural de Girona (el Gironès), de 43 anys i casat, amb residència a Las Palmas. Auxilià administratiu i empleat d'obres públiques. Va ser corresponsal de El socialista i col·laborador literari de Avance, òrgan d'expressió del socialisme illenc. Detingut el 13 d'agost de 1936 i traslladat a Tenerife el 13 d'octubre del mateix any. No fou mai processat, així que estigué pres indefinidament com a detingut governatiu.

Pere Gironès Delforn, natural de Sitges (el Garraf), perruquer i amb domicili al carrer Domingo J. Navarro, 24 (l'Hotel Continental) de Las Palmas, casat i amb 27 anys. Detingut el 21 de setembre de 1936, acusat de "Vago y maleante" en la causa 51/36 i absolt finalment. Alliberat l'1 d'agost de 1937.

Josep Maria Prats Lleal, natural de Barcelona (el Barcelonès), casat i veí de Las Palmas, de 26 anys i mecànic. Detingut el 5 de gener de 1938 i processat en la causa 15/38 per la fugida en la faluga "Carmen" a Mauritània. Condemnat per rebel·lió a 30 anys i alliberat el 13 de juliol de 1941.

Josep Pujol Donat, natural de Girona (el Gironès), casat i amb 52 anys, industrial i veí de Las Palmas. Detingut el 5 de juny de 1937 i acusat d'incitació a la rebel·lió militar en la causa 125/37 i condemnat a 10 anys. Consta en responsabilitats polítiques i se li imposa una multa de 500 pessetes.

Els dos supervivents al bell mig de l'esplanada que dividia el camp en quatre parts. Se situen a l'esquena del "pal".

Josep Biosca Comes, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 42 anys i comissionista de professió. Detingut governatiu el 24 de juliol de 1936. Va ser proposat per servir de bescanvi amb presos en mans de la República. Sortí en llibertat el 28 de juliol de 1938.

Alfons Cames Huertas, natural de Barcelona (el Barcelonès), veí de La Isleta a Las Palmas, solter de 20 anys i marmolista de professió. Detingut governatiu el 5 de setembre de 1936 i ingressat a la Sala 8 de l'Hospital San Martín el 23 de març de 1937 per febre tifoide. Morí el 28 de març de 1937.

Josep Català Santana, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 33 anys, amb domicili al barri de Guanarreme (Las Palmas) i llauner de professió. Considerat un "Extremista", és detingut governatiu el 4 d'octubre de 1936 i alliberat el 12 de març de 1937.

Lluís Garriga Aymart, nascut a Barcelona (el Barcelonès), solter de 25 anys. Veí de Las Palmas al carrer de Bravo Murillo, 18, és ebenista de professió. Fou detingut governatiu el 19 de setembre de 1936. El març de 1937 ingressa a la Sala 5 de l'Hospital San Martín per febre tifoide i hi morirà el 30 de març de 1937.

Joan Mari Portel, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 37 anys, i de professió comissionista. Detingut governatiu el 23 de juliol de 1936 i lliurat per bescanviar per presoners en mans de la República. És alliberat el 13 de març de 1940.

Maria Assumpció Santeugini Mestre, natural de Barcelona (el Barcelonès), de 35 anys i casada, amb residència a Las Palmas i infermera a l'Hospital de San Martín de professió. Detinguda governativa el 18 d'agost de 1936 i alliberada el 5 de març de 1937.

Manuel González Vinagre, nascut a Noya (A Corunya), però criat i amb residència al barri d'Horta barceloní (el Barcelonès). Mariner del vapor "Dómine" i amb 36 anys. No coneixem la data de la seva detenció, però probablement fou propera a la del cop militar. El 9 de setembre de 1936 ingressa

als calabossos de l'Hospital San Martín procedent del Camp de Concentració de La Isleta. No ens consta cap malaltia. Surt "curat" el 17 de setembre de 1936. Torna a ingressar a l'Hospital el 6 d'octubre de 1936 i consta de nou com a curat el 10 d'octubre de 1936. El 12 d'octubre retorna al Camp de Concentració de La Isleta.

Joan Tió Baldrich, natural de Barcelona (el Barcelonès), barber de professió amb 25 anys, i amb domicili al carrer Domingo J. Navarro de Las Palmas. Fou ingressat als calabossos de l'Hospital San Martín procedent del Camp de Concentració de Gando el 20 de març de 1937 per febre tifoide. El 22 de maig de 1937 en sortí curat.

Manel Muñoz Manya, natural de Vilafranca del Penedès (Alt Penedès), de professió operador i de 30 anys, veí de Las Palmas amb domicili al carrer Pamochamoso. Ingressa en els calabossos de l'Hospital San Martín el 2 d'abril de 1937 i el 16 d'abril en surt curat. Previsiblement es manté detingut per temps desconegut.

Lluís Marco Becomo, natural de Tarragona (el Tarragonès), 28 anys, de professió militar i veí de Las Palmas. Ingressa als calabossos de l'Hospital San Martín el 27 d'octubre de 1937, i el 14 de novembre rebrà l'alta mèdica. Malgrat que als militars se'ls ingressava a l'Hospital Militar és possible que el diagnòstic de la seva malaltia aconsellés l'ingrés en un hospital civil, o també és possible que perdés la seva condició de militar per l'activitat considerada subversiva. En qualsevol cas és un clar indicatiu que es tractava d'un pres polític.

Josep Biosca Comes, natural de Prats del Rei (l'Anoia), de 38 anys i de professió comissionista, veí de la "Fonda Vizcaïna" de Las Palmas. Ingressa als calabossos de l'Hospital San Martín procedent del Camp de Concentració de Gando el 15 de gener de 1938. El 10 de març de 1938 en surt curat. Torna a ingressar a l'Hospital el 10 d'abril de 1938 i en surt el 28 de juliol de 1938. No tenim constància del tipus de malaltia.

Miquel Prat Bernabent, natural de Malla (Osona), de 42 anys, jornaler, casat i amb quatre fills. Ingressa als calabossos de l'Hospital San Martín, procedent de la Presó Provincial per apendicitis el 24 d'agost de 1941, on serà operat. El 19 d'octubre de 1941 en sortirà curat.

LES COLÒNIES ESPANYOLES A L'ÀFRICA

A banda del territori del Protectorat espanyol al Marroc, que cau íntegrament en mans dels rebels des del primer moment, hi ha a l'Àfrica altres enclaus colonials pertanyents a Espanya, com són els casos d'Ifni, el Sàhara i Guinea, denominats Àfrica Occidental Espanyola (AOE), en els quals es produirà una ferotge pugna per llur control entre els dos bàndols de la contesa. Finalment, les forces rebels es faran amb el domini de tots els territoris esmentats anteriorment, iniciant una sèrie d'actuacions que tendeixen al confinament i processament de tots aquells que s'oposaren al cop militar. En aquest sentit, la província de Las Palmas de Gran Canària ostentarà la jurisdicció militar, judicial, civil de tot àmbit territorial de les colònies atlàntiques espanyoles, pel fet de ser la zona més propera a l'Àfrica, amb la qual cosa tots els encausats seran traslladats a l'illa de Gran Canària.

Ifni

Els primers a arribar seran els processats d'Ifni, enclau situat al sud del Marroc, la població del qual ascendia a 18.000 persones el 1934, dels quals 1500 pertanyien al Batallón de Tiradores d'Ifni, únic destacament militar d'Espanya, juntament amb la guarnició de la guàrdia civil. Tant el Delegat governatiu com el Cap del Batalló són fidels a la República, tot i que, segons sembla, la majoria de l'oficialitat serà favorable a la rebel·lió. El 15 d'agost de 1936 aquests darrers fan un cop de força i, després d'intensos tiroteigs amb un saldo final d'un mort i un ferit, aconseguen reduir els seus contrincants. Són detingudes 86 persones entre militars i civils i són enviats a Las Palmas. El consell de guerra (causa 193/36), que els processa per rebel·lió militar, s'inicia el 15 d'octubre i condemna a mort i executa a 21 d'aquests, 12 a cadena perpètua, la resta a penes diverses i 24 seran absolts.

L'única persona originària de Catalunya és **Ramon Caro del Río** (originari de Barcelona, el Barcelonès, però segons alguna documentació sembla que afincat a Burjassot). Es tracta d'un soldat de l'aviació, veí d'Ifni, detingut l'agost de 1936 i absolt posteriorment en el consell de guerra.

Encara hi ha un altre cas colateral. Es tracta de **Manel Muñoz Manes**, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 30 anys, de professió comerciant i amb residència a Ifni. Fou detingut l'agost de 1936 també, però no se l'encausarà en el principal per la seva resistència al cop, sinó que se'l jutja el 21 de gener de 1937 per la jurisdicció civil i és acusat d'estafa. Condemnat a 4 mesos i 1 dia, serà alliberat l'abril de 1937.

El Sàhara

El Sàhara és un territori extens i desèrtic, amb enclaus habitats a Villa Cisneros, Cabo Juby, Tan-Tan i La Güera, entre altres. El Delegat del govern i les principals institucions civils i militars residien a Cabo Juby. Tots els destacaments militars presents al territori depenien de la Comandancia General de Canarias i eren: una Companyia Disciplinària i seccions d'infanteria, artilleria, enginyers, intendència i sanitat. També comptava amb una esquadrilla aèria formada per quatre avions Fokker, amb camps d'aterratge a Villa Cisneros i Cabo Juby.

El 18 de juliol els rebels, caps i oficials en la seva immensa majoria, es fan amb el control de la colònia, però un grup de fidels a la República intenta resistir. Aquests partidaris de la República es troben localitzats preferentment en el destacament aeri, la Companyia Disciplinària i els enginyers. Intentaran una sublevació, però és desconvocada davant les escasses possibilitats d'èxit que presenta. A finals de juliol intentaran encara un nou aixecament, aprofitant la circumstància de l'arribada del vaixell "Lanzarote", però els rebels aconseguiran reduir-los abans de posar en

pràctica els seus plans. Els darrers dies d'agost seran enviats a Las Palmas de Gran Canària toots els detinguts. Es produiran diversos consells de guerra, tot i que el principal serà la causa 159/36, que afecta el personal de l'esquadrilla dels Fokker, 14 militars, acusats de mantenir-se fidels a la disciplina republicana. Van ser confinats a la Caserna de San Francisco. El consell de guerra se celebrà el 19 d'octubre de 1936 i el tribunal dictà 10 penes de mort, 2 reclusions de 24 anys, una de 16 anys i 1 absolt.

Dos catalans foren condemnats a mort i afusellats el 29 d'octubre a les 2/4 de 5 de la tarda. Es tracta de **Francesc Culleres Flix**, natural de Lleida (el Segrià), solter de 22 anys, i amb domicili a Villa Cisneros. No està clar per la documentació consultada si la graduació militar era la d'alferes o la de soldat de 1a d'infanteria. L'altre català afusellat és **Antoni Alcalde Ruiz d'Àustria**, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 21 anys, soldat d'infanteria i amb residència també a Villa Cisneros.

Encara un tercer català s'hi veurà implicat, en aquest cas processat pel procediment civil. Es tracta d'**Antoni Caravaca Huroz**, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 27 anys, amb residència a Las Palmas i tapisser de professió. Condemnat per rebel·lió en la causa 159/36 a 24 anys, 5 mesos i 10 dies de presó. Traslladat a la presó del Puerto de Santa María (Cadis) el 30 de gener de 1937, i finalment alliberat el 9 de juliol de 1941.

Guinea

La colònia espanyola de Guinea està formada per un territori illenc i un altre de continental. El primer comprèn illes com Fernando Poo, Corisco i altres, mentre que la part continental té per capital la ciutat de Bata. A inicis dels anys 30 el cens poblacional ascendeix a 167.505 habitants, dels quals al voltant de 1500 són europeus. L'ordre públic és controlat per una Guàrdia Colonial, formada per soldats negres i instructors blancs en sis companyies. A diferència de la resta de colònies africanes, no hi havia una poderosa guar-

Des de la terrassa del barracot B, on hi dormien catalans, es veu a l'esquerra el barracot A i a la dreta els tallers on treballaven fusters, electricistes i llauers. A baix a l'esquerra l'extrem de l'esplanada de recomptes, arengues i tortures al "pal".

nició de tropes espanyoles, sinó que la població procedent d'Espanya era bàsicament civil, dedicada a activitats agrícoles, comercials i de serveis. Les comunicacions amb la Península s'estableixen mitjançant dos vaixells vapors de correu, el "Fernando Poo" i el "Dómine", que comunicaven Barcelona i la colònia amb una periodicitat quinzenal. Aquesta relació permanent amb el port barceloní farà que un nombre important de població europea a Guinea sigui catalana. Hi havia també altres vaixells que comunicaven la colònia amb les Illes Canàries i el nord d'Espanya. Al capdavant de la colònia hi havia un Governador General nomenat pel govern de la República.

Els dies previs al cop militar, el creuer "Méndez Núñez" havia estat enviat per les autoritats republicanes per mantenir l'ordre en el territori a causa de les desavinences entre els partidaris del Front Popular i elements dretans i per reforçar l'autoritat a la colònia. El 19 de juliol arriba a Fernando Poo i es produeix el que succeï a la major part dels vaixells de guerra espanyols, la lluita pel control del vaixell entre l'oficialitat, que simpatitzava amb els colpistes, i la suboficialitat i la marineria, afectes a l'ordre governamental. Ordres i contraordres arriben al vaixell, que abandona en primera instància les aigües de Guinea per anar cap a Espanya, i retornar després a la colònia. Aquest rumb erràtic del buc es resol a mitjan agost, quan el gruix de la marineria signa un manifest d'adhesió a la República i obliga els comandaments a abandonar el buc. A mitjan setembre, el "Méndez Núñez" abandona Guinea i retorna a la base naval de Cartagena, fidel al govern de Madrid. Aquest fet serà decisiu per a la sort del territori africà, ja que a partir de la seva marxa les forces rebels s'apoderaran de l'enclau africà entre els mesos de setembre i octubre. Primer fou Fernando Poo, on el cap de la Guàrdia Colonial s'aixecarà amb èxit contra la República el 19 de setembre. Més complicada fou la captura del territori continental. Allí, les forces republicanes es mostren fortes i refusen un intent de desembarcament des de Fernando Poo. La República envia al *correillo* "Fernando Poo" des de Barcelona per intentar reforçar la resistència, però l'escassetat d'armament enviat (6 fusells i una pistola) desmoralitzen la població que ha rebut entusiàsticament l'embarcació. En ella trobem un grup d'anarcosindica-

T O T E N M A R C S

MARC

Sul

Torres i Bages, 13 - Tel. 93 726 49 55 - 08201 SABADELL

GIABARRO

ART

Rambla de Sabadell, 82 • SABADELL
Teléfono 93 726 57 85

listes barcelonins disposats a reduir la possible dissidència a la colònia. I així és, detenen determinats propietaris rurals afectes al govern de Burgos, desmantellen les missions religioses, detenen missioners i monges. Però des de Canàries els rebels envien un altre buc, el "Ciudad de Mahón", que porta una dotació militar formada per 600 homes. Arriba a Bata el 14 d'octubre i la resistència s'organitza des del mateix port i el "Fernando Poo", però l'enfrontament resulta desigual i s'imposa la potència del primer, que enfonsarà el "Fernando Poo" i es fa amb el control de la colònia amb un balanç final de 15 morts. S'inicia aquí la fase de repressió. Molts republicans aconseguiran fugir a les colònies estrangeres veïnes, però 104 són fets presoners i traslladats a Gran Canària el 27 de febrer de 1937.

Moltes seran les causes que es posaran en marxa a Las Palmas de Gran Canària contra aquests detinguts a Guinea, però segurament convé destacar-ne dues. La causa 521/36 enjudicia el Comitè del Front Popular de Fernando Poo, i se'ls acusa de contactes amb el govern de Madrid i Bata, i per la seva actuació decisiva en la destitució de l'oficialitat i el suport a la marineria del "Méndez Núñez". Foren 23 persones les acusades. Un dels principals responsables fou *Jaume Gay Compte*, natural de Reus (Baix Camp), casat i amb 33 anys, comerciant i pràctic de farmàcia, domiciliat a la mateixa illa de Fernando Poo. Detingut l'octubre de 1936, el consell de guerra se celebra el 27 de setembre de 1937 i és condemnat a 30 anys. Els seus problemes de salut el portaran vàries vegades als calabossos de l'Hospital de San Martín: primer el 19 de novembre de 1937 per una bronquitis aguda, de la qual es recuperà cinc mesos més tard, però tornarà a l'Hospital procedent del Camp de Concentració de Gando el 19 d'agost de 1938, i finalment morirà del tifus el 17 d'abril de 1939. D'aquest pres comptem amb un document facilitat per Angelina Zamora, filla d'un desaparegut durant la guerra civil. Zamora, que visitava els presos en companyia de dues germanes seves, guardava un poema escrit pel reusenc el març de 1938:

*"Blanca, pàl·lida, grega/ profunda la seva mirada, dolça de parla
i com orlada per la melangia/-Així la Dolorosa de Luján que prega
sense plorar. En observar-la/ vola la seva ànima vers la llunyania.*

*Alegre i trist el cor,/ la ment fatigada/, al caliu el somriure pelegri;
els seus llavis reflecteixen l'emoció/d'una ànima enamorada/i trista: Angelina*

*Suau, modesta, juvenil,/mirar analitzant/i un somris de bondat subtil
Amb deix d'ironia xiuxiuejant/sota un tresor d'actitud mongil.*

*Temperament artista./ Esperit amagat/impossible de conèixer al pas,
-perquè el cel ametista/portar pot embegut,/aurora, tarda i ocàs.-*

*Entre les lents intel·lectuals/flueix la fàbula en consell/escrita o dibuixada.
Rumor potser d'ignots ideals/ com una scharsizada/ musical: Josefa*

*No és una nena ni és dona;/té com l'alosa/somnis de volar i remuntar-se,
l'agrada de sonar/amagada en la seva ponda/cantant suau, per no notar-se.*

*Falena deliciosa/ de ros filament,/mirada ruborosa/ i la parpella anamita,
A voltes el lament/ de l'ànima queixosa,/apaga el content: Margarita.*

*Perfils de Pèrcles/amb ànima llevantina/Conjunt de princeses de Sonatina!
Mirada intel·ligent.../i un bosc d'il·lusions./ En versos purs [il·legible]
l'entre... una tristesa/que fa més noble la bellesa/ i apunta cabals d'enteresa*

*Han de tornar diades venturoses/i les nostres benaurances seran impetuoses
Com les fortes riuades cabaloses/que segueixen a l'hivern
l'acostumats al dolor,/serà més exquisit l'amor
l més tendre.../com les pluges que segueixen l'hivern."*

Un altre dels processats en la causa 521/36 és Josep Trillas Torreguitart, natural de Lleida (el Segrià), solter de 32 anys i de professió manobre, amb residència a Fernando Poo. Condemnat a 12 anys, fou alliberat el juny de 1941.

L'altra causa important és la 24/37, que jutja el denominat "Comitè Rojo" del buc "Fernando Poo". Es tracta d'un judici que no compta amb bona part dels encausats, bé perquè aconseguiren fugir, bé perquè moriren durant el combat. Finalment es jutjarà una vintena de persones i, tot i que no tenim la sentència, sí que hem esbrinat que com a mínim tres tripulants del buc eren catalans. Es tracta de **Rosa Grau Espí**, natural de Barcelona (el Barcelonès), casada i de 41 anys, amb domicili a Bata i cambrera del buc. Detinguda governativa l'octubre de 1936 i alliberada el 3 de març de 1937. També **Virtudes Torres Subirats**, natural de Tarragona (el Tarragonès) viuda de 44 anys, veïna de Bata, cambrera del buc també. Detinguda governativa l'octubre de 1936 fou alliberada també del 3 de març de 1937. Finalment, **Lleó Lluís Mercader Navarro**, nascut a Totana (Múrcia) però veí de Barcelona (el Barcelonès), amb residència a Fernando Poo i Bata, de professió telegrafista. Detingut governatiu l'octubre de 1936 i ingressat a la Sala 5 de l'Hospital el 31 de març de 1937 per febre palúdica i sarna. El 2 d'abril de 1937 en surt curat i és alliberat el 4 de març de 1937.

Pero encara hi ha processats catalans en altres causes. Un d'ells és **Genís Josep Sáenz**, natural de Barcelona (el Barcelonès), solter de 41 anys, comerciant i amb domicili a Bata. Se l'acusa de fer manifestacions verbals i intentar recollir firmes a favor de la legitimitat del govern republicà en la causa 299/37, i és processat per injúries a l'exèrcit. Detingut l'octubre de 1936, se li fa consell de guerra el 17 de novembre de 1937. Condemnat a 3 anys, surt en llibertat l'abril de 1940. L'altre

implicat català és **Luís Mestre Angueza**, natural de Barcelona (el Barcelonès), casat i de 32 anys, de professió cuiner i amb domicili a Bata. És processat per atemptat i rebel·lió, especificant que es tracta d'amenaçes amb un ganivet. El judici se celebra el 2 de setembre de 1937 i és condemnat a 6 anys i 6 mesos, i se li imposa una multa de 2500 pessetes. Surt en llibertat el juliol de 1940.

LA REPRESSIÓ SOBRE ELS CATALANS A TENERIFE

Un dels aspectes més característics de l'etapa republicana a l'illa de Tenerife fou la destacada presència del moviment anarcosindicalista, sobretot a partir del segon bienni. És indubtable que aquesta presència anarquista fou les seves arrels en les pròpies característiques socioeconòmiques de l'illa, fonamentalment pel gran pes de l'economia agrària, però no podem obviar un fet clau i que citen molts dels investigadors de l'època. La repressió del moviment anarquista entre 1934 i 1935 en les zones on mantenen una presència important, especialment a Catalunya, provoca un important èxode dels seus militants vers altres zones on són menys coneguts. Una d'aquestes zones serà l'illa de Tenerife. Per il·lustrar aquesta presència exterior cal citar el fet que el 1935 les autoritats civils de la província prenen la mesura d'expulsar els residents peninsulars que no puguin acreditar una ocupació estable, mesura presa per la proliferació d'atemptats i atracaments que se succeeixen. Cal destacar l'atemptat que provoca la mort del Governador Civil interí i President de l'Audiència Provincial, José Ramón Fernández Díaz, l'octubre de 1935. L'autoria d'elements de la CNT vinculats a la FAI sembla indubtable, atès que aquest havia estat especialment contundent contra els anarcosindicalistes. Hi ha, per tant, una organització adscrita a la Federación Anarquista Ibérica recentment constituïda a Canàries, que compta amb quatre grups a Tenerife, tres a Las Palmas, un a La Palma i un altre a Fuerteventura (Cabrera Acosta, 1991, p. 474, 535-555). Una hipòtesi amb una alta dosi de versemblança és que en aquest desplegament anarquista de les Canàries hi influeix la presència de catalans fugits del Principat i que s'han assentat en llocs prou llunyans perquè la repressió del segon bienni no els pugui esquitjar.

L'afirmació anterior es veu confirmada, en part, després del 18 de juliol de 1936 quan diversos sectors de l'esquerra es plantegen una estratègia defensiva enfront els militars colpistes a l'illa de Tenerife, tot i que el seu abast no sigui més que testimonial. Potser l'acció més important la protagonitza un tinent de la guàrdia d'assalt, González Campos, i 60 guàrdies més, quan oferiran resistència a l'exèrcit en la zona del govern civil, en ple centre de la ciutat de Santa Cruz de Tenerife. Després d'un breu enfrontament armat, els guàrdies es retiren a les seves casernes i són detinguts. A la resta de l'illa es produeixen una sèrie d'incipients enfrontaments armats però sense arribar a convertir-se en insurrecció. Es produeix així mateix la coneguda reunió de Los Campitos, als afores de Santa Cruz, la mateixa tarda del 18 de juliol. Es reuneixen una cinquantena de persones de partits diversos, entre els quals sembla que destaquen els anarquistes, i on es plantejaran la resistència armada als colpistes mitjançant el repartiment de pistoles i dinamita. No sembla que aquesta reunió tingués conseqüències significatives per a la resistència de l'illa, però sí que la tingué quan la repressió caurà sobre la gran majoria d'ells. En aquesta reunió no és aliè el Comitè de Defensa Confederat de Canàries, òrgan d'autodefensa secret, format per homes d'acció, en la seva majoria militants clandestins o poc coneguts (Cabrera Acosta, 2000, p. 61), entre els quals sobresurt un grupet de catalans.

Un dels més importants dintre el Comitè de Defensa Confederat és **Martí Serasols Tresserras**, conegut com "Pepe el Catalán" (Barcelona, el Barcelonès). Baixet, robust, de cara rodona, 35 anys, intel·ligent i valent, arribà a Canàries el 1935 per organitzar la FAI. Venia de l'Argentina, on havia romàs 3 anys, i de retorn a Espanya passà per Tenerife i s'hi quedà, segurament per les instruccions dels seus correligionaris barcelonins. Abans del cop militar participa en algunes accions típicament *faïstes*, en concret l'abril de 1936 protagonitza el robatori de 50 pistoles a la caserna d'artilleria de Santa Cruz. Tenien un sistema peculiar d'aprovisionament d'ar-

mes, a banda del robatori, sistema que reforça la connexió barcelonina del grup. Sembla que utilitzaven la via marítima, mitjançant el contacte d'un cambrer del buc "Villa de Madrid", que feia la travessia Barcelona-Tenerife. En una ocasió els arribà una partida de 150 pistoles per aquest sistema. Sembla també que una altra de les accions d'aquest grup consistí en l'intent d'eliminació física de Franco, Comandant general de les illes, el 14 de juliol de 1936, ben pocs dies abans del cop. Aprofitant l'existència d'un bar regentat per l'anomenada "Maruca la Catalana" (es tractava de la catalana **Maria Culí Palou**) a les immediacions de la Comandància general, un grup de confederats, entre els quals trobem **Martí Serasols**, salta des de la terrassa del bar fins al recinte militar, però no aconsegueix obrir la porta del dormitori on descansa Franco. Els crits i l'alarma creada obliguen a fugir als assaltants pel mateix lloc d'on venien. **Serasols**, malgrat ser perseguit, està desaparegut durant dos mesos després del 18 de juliol. Estigué 41 dies vagant per les muntanyes del sud de l'illa, després es dirigeix a Tacoronte i, finalment, gràcies a una delació, és detingut al mercat vell de Santa Cruz. Malgrat que intentarà defensar-se amb una pistola, un cop al cap aconsegueix reduir-lo. Les informacions que tenim és que va ser salvatgement torturat al Palacio de Justicia de Santa Cruz, on resistí amb una enteresa i valentia fora del comú. El 30 de desembre de 1936 és condemnat per rebel·lió militar a pena de mort. El traslladaren al Camp de Concentració de Fyffes, on romangué en capella fins al moment del seu afusellament al Barranco del Hierro. Sembla ser que li va dir al capellà que marxés perquè "*La llei de Crist és molt bonica però vostès no la compleixen*". Demanà una maquineta d'afaitar, es rasurà i el traieren fumant un puro. L'afusellament es produí a les 5 de la tarda del 9 de gener de 1937.

Un altre dels membres del Comitè Confederat fou **Antoni Vidal Arabí** (Barcelona, el Barcelonès), es tractava d'un dels principals dirigents. Malgrat que no tenim dades biogràfiques concretes, sabem que treballava a la fàbri-

ca Mármoles Granados de Santa Cruz. Tenim el convenciment que forma part del nucli dur dels catalans *faïstes*. Desconeixem què li succeí després del cop militar i, tot i que no es troba entre els afusellats, és possible que fos condemnat a presó en el consell de guerra dels 63 membres de la CNT.

Anteriorment hem citat la vigatana **Maria Culi Palou** (Osona), viuda de 42 anys i veïna de Santa Cruz. Tenia un bar prop de la Comandancia general i simpatitzava amb la causa anarquista amb la realització d'accions d'enllaç. A la causa 246/36 contra 63 militants de la CNT foren condemnats a mort i 16 d'ells executats. Ella estarà acusada en aquest consell de guerra d'ocultació en el seu domicili i durant uns dies de **Martí Serasols**, amb coneixement que es trobava a la fuga. Fou condemnada a 16 anys per auxili a la rebel·lió i alliberada el 1942.

A aquest grup també pertany **Antoni Solé Vidal**, amic català (en desconeixem la procedència exacta) de **Martí Serasols**, amb qui participava en les activitats anarquistes. La policia no aconsegueix inculpar-lo perquè **Serasols** no el delata i malgrat això roman empresonat com a pres governatiu.

A més dels citats anteriorment, **Josep Puig Martí** (en desconeixem la procedència concreta també), anomenat també "El Catalán", pertanyia a la cúpula del Comitè de Defensa i fou detingut i processat en un primer consell de guerra en el qual executaran a cinc dirigents de la CNT. En aquesta causa serà absolt i alliberat, però posteriorment és detingut novament i acusat d'assalt a un comerç i assassinat del seu propietari en dates posteriors al cop militar. Segons les informacions que tenim sofrí unes pallses terribles per forçar una confessió. Finalment fou condemnat i afusellat l'octubre de 1940.

En el consell de guerra que s'organitzà a Santa Cruz de Tenerife contra els guàrdies d'assalt que intenten oposar-se al cop militar en els primers moments (causa 50/36) són processats dos catalans que pertanyien a aquest cos de seguretat republicà. Es tracta en primer lloc de **Josep Ibáñez Bertolín**, natural de Fígols de les Mines

(el Berguedà), casat de 29 anys, i amb residència a Santa Cruz. Condemnat per sedició inicialment a la pena de reclusió militar perpètua i després a 24 anys, 5 mesos i 10 dies. L'altre guàrdia d'assalt és **Adolf Delgado Marijoan**, natural de Barcelona (el Barcelonès), casat de 30 anys, amb residència a Santa Cruz. També fou condemnat per sedició a la pena de 20 anys. Ambdós seran traslladats a la presó del Puerto de Santa María (Cadis) el 30 de gener de 1937.

CONCLUSIONS

Lògicament aquesta aportació no pretén donar les dades completes de tots els catalans que sofriren la repressió franquista a les Canàries, però sí que permet oferir un mostreig de les diferents situacions que afectaren la població originària de Catalunya. Resulta evident que en un percentatge elevat estaven compromesos amb el regim republicà i amb els diferents partits d'esquerres, motius que expliquen que la maquinària repressiva els focalitzés des del primer moment. Esment especial cal fer del nucli de catalans anarcosindicalistes de Tenerife, afins a la FAI, el tràgic desenllaç dels quals posa de manifest la profunditat del fenomen repressiu a les illes.

Hi ha un aspecte que no hem pogut estudiar per manca de dades. Es tracta dels catalans traslladats a Canàries per al compliment de llurs condemnes i els que foren traslladats a les illes per realitzar treballs diversos d'obres públiques en els coneguts batallons de treballadors presos. De la relació de presos polítics classificats per condemnes el 1941 trobem un nombre molt elevat de cognoms de procedència catalana. Aquest grup de detinguts forma part de la remesa molt àmplia que es produeix a les acaballes de la guerra civil, quan l'exèrcit franquista ocupa Catalunya i empresona a tots aquells implicats amb la República, i, amb ells, els que formaven part de l'exèrcit popular. Tots aquests seran redistribuïts per tota la geografia espanyola amb l'objectiu d'allunyar-los dels seus llocs de procedència i residència habituals. Canàries sembla que compleix amb escreix un important paper en aques-

ta estratègia de desarrelament tant per la seva extremada llunyania com per la seva insularitat.

Pel que fa als batallons de treballadors presos ja hem esmentat que la presència catalana és evident i que cal un estudi que focalitzi aquesta activitat. Sabem que entre 1941 i 1943 es traslladà a Tenerife el 91 Batalló per treballar a la carretera de las Cañadas del Teide. Es tractava de 400 soldats republicans procedents del nord peninsular, instal·lats al Camp de Concentració de Vilaflor, dels quals molts moren per malalties i fam. Però també en altres illes funcionaren altres batallons similars.

En concret, per tant, l'estudi ha localitzat un nombre final de 44 catalans represaliats durant i després de la guerra civil a les Canàries. El nombre pot semblar curt però si tenim en compte el caràcter de mostreig del treball, ni resulta insignificant ni irrellevant, atès que reflecteix la importància que tingueren diversos grups humans peninsulars en la conformació de la consciència republicana a Canàries. Aquesta influència no l'hem de menysprear, ans al contrari, especialment pel seu valor qualitatiu.

Si aquest treball serveix per recordar a alguns d'aquells herois anònims és que ha pogut acomplir el seu objectiu fonamental.

MATERIAL BIBLIOGRÀFIC

Burriel de Orueta, E. (1981), *Canarias: población y agricultura en una sociedad dependiente*, Oikos-tau, Barcelona.

Cabrera Acosta, M.A. (1991), *La II República en las Canarias Occidentales*, Cabildo Insular El Hierro, SC Tenerife.

Cabrera Acosta, M.A. (ed.) (2000), *La guerra civil en Canarias*, Francisco Lemus Editor, Tenerife.

Díez Hernández, R. (1990), *Origen geográfico de la actual población de Las Palmas de G.C.*, Cies, Las Palmas.

Medina Sanabria, J. (2002), *Isleta/Puerto de La Luz: campos de concentración*, Las Palmas.

Suárez Bosa, M. (1990), *El movimiento obrero en las Canarias Orientales (1930-1936)*, Cies, Las Palmas.